

Ольга Гейда

**НОВЕ МОНОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ІСТОРІЇ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ:**

**Тарасенко О.Ф. Чернігівська єпархія у ХІХ – на початку ХХ ст.
Чернігів: Десна Поліграф, 2022. 320 с.**

DOI: 10.58407/litopis.230419

© О. Гейда, 2023. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4971-4867>

Чернігівська єпархія – одна з найдавніших і найбільших за територією церковних структур на теренах України. Заснована наприкінці Х ст., вона має величну історію, тісно вписану в загальноукраїнський літопис становлення Православної Церкви. Вивчення етапів її історії триває з різним результатом безперервно з середини ХVІІ ст. і до сьогодні.

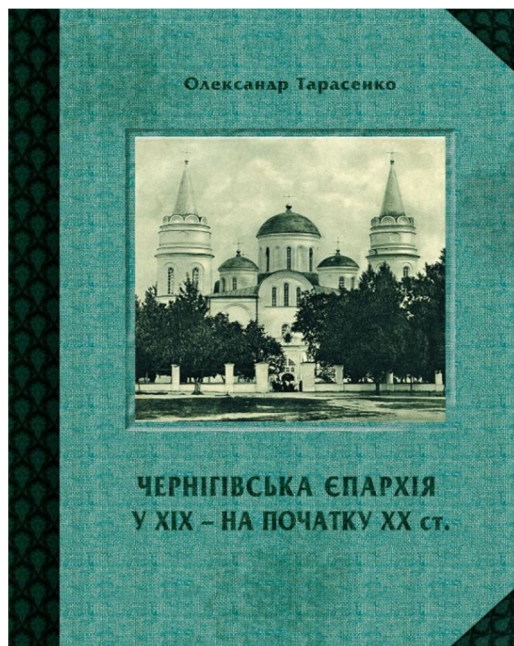
Історія Чернігівської єпархії імперської доби (1802–1917), коли її церковні структури були підпорядковані Синоду Російської Православної Церкви, а політику у сфері релігій визначали виключно агресивні імперські інтереси, досі не була об'єктом комплексного та всебічного дослідження. Монографія Олександра Тарасенка – перший в новітній історіографії ґрунтовний досвід наукового аналізу цього багатетапного та контроверсійного періоду.

Складність висвітлення цієї доби полягає, перш за все, у необхідності сучасної адекватної історичної оцінки політики Синоду на українських теренах, її дійсної (іноді ретельно прихованої за офіційними розпорядженнями та приписами) мети та виявленні тих негативних наслідків, які мала ця ідеологічна війна ХІХ ст. для українського суспільства та Церкви. По-друге, джерела з історії зазначеної доби, зосереджені здебільшого в архівних установах поза Україною, на сьогодні є недоступними, і це теж ускладнює роботу дослідників.

Українська церковна історіографія останні двадцять років перейшла на новий рівень узагальнення та осмислення того величезного масиву фактологічного матеріалу, який накопичувався до кінця 90-х рр. ХХ ст. Завдання це не з легких, бо потребує від дослідника, окрім глибокого знання церковної історії, розуміння контексту внутрішньополітичного, економічного та міжнародного.

Тож наукове дослідження О. Тарасенка, у якому він намагається дати об'єктивну оцінку означеного часу, є беззаперечно актуальним, заснованим на ретельному опрацюванні розгалуженої джерельної бази (зокрема, архіву Синоду), має високий рівень наукової новизни, а вихід видання у світ без сумніву є справжньою подією в наукових колах як Чернігова, так і всієї України.

Перший розділ книги, традиційно присвячений огляду історіографії та джерельної бази дослідження, дає змогу оцінити ту копітку роботу науковця, яка була проведена для виявлення, структуризації та опрацювання великої історіографічної бази та джерел. Загалом використано більш ніж 200 архівних справ з чотирьох архівосховищ, проаналізовано по-

над 100 законів і підзаконних правових актів, що дало змогу автору детально охарактеризувати всі хитросплетіння та зміну законодавства у сфері регламентації діяльності церковних структур, духовної освіти, правового та фінансового становища парафіяльного духовенства та чернечих спільнот. Для об'єктивного висвітлення процесів церковного життя на усіх рівнях, від вищих ієрархів до пересічного представника церковного кліру, автор залучив широкий комплекс надзвичайно цінних джерел особового походження (спогади, щоденники, епістолярій). Використано також високоінформативний з точки зору фактажу матеріал періодичної преси як церковної, так і світської. Проаналізовано внесок у розробку теми сучасних наукових досліджень та розвідок.

Три дослідницькі розділи послідовно та логічно відтворюють становлення та численні пертурбації церковних структур Чернігівської єпархії у XIX – на початку XX ст., діяльність духовних навчальних закладів усіх рівнів, життя парафій та монастирів. Надана науково обґрунтована характеристика про усіх 14 Чернігівських владик цього періоду, їхнє етнічне походження, освітній рівень, наукову та суспільну діяльність, кар'єру, і, що особливо вигідно залюдноє історичну розповідь, – родинні справи, стан здоров'я, характер та стосунки з підлеглими. Уперше відтворено повний список вікарних єпископів Чернігівської єпархії: роки їх роботи на посадах, місця осідку та внесок у розбудову єпархіального життя.

Окремі підрозділи присвячені дуже слабо висвітленій у сучасній історіографії темі, але вельми важливій для розуміння механізму функціонування єпархіальних структур – розбудові, законодавчим засадам діяльності Чернігівської духовної дикастерії / консисторії, духовних правлінь та благочиній. Особливо привертає увагу наповненість цих підрозділів посиланнями на відповідні параграфи законів та наявність прізвищ представників духовенства, які були дотичні до їх функціонування. Акумулювати цю інформацію складно, це потребує значного часу та зусиль, і треба зазначити, що автору ця нелегка праця вдалася.

Детальні відомості з використанням великої кількості статистичних джерел зібрані про фінансове та пенсійне забезпечення консисторських служителів, кліру церков, чернечих обителів. Цікава маловідома інформація подана про процес формування кліру (обрання та призначення) і факти неуставних взаємин, зловживань та курйозні випадки, а також конфлікти всередині викладацької корпорації духовних навчальних закладів.

Докладно схарактеризовано кадрову політику Синоду щодо заміщення посад ігуменів / архімандритів монастирів єпархії, фінансове забезпечення братії, господарської діяльності монастирів, кількості та соціальної приналежності насельників чернечих спільнот.

Увага приділена сферам діяльності єпархіальних товариств і братств, пастирській місії духовенства та відношенням між православним духовенством єпархії та представниками неправославного населення Чернігівської губернії. У руслі сучасної церковної історіографії на основі залучення сповідних розписів, судових справ і клірових відомостей висвітлено майже недосліджені на сьогодні аспекти життя духовної верстви: девіантна поведінка, участь у революційних подіях початку XX ст., духовно-моральний образ священнослужителів, а також рівень релігійних переконань у населення єпархії. Водночас, книга написана з глибокою повагою до людей, які усе життя присвятили служінню людям та всебічним знанням основ християнського віровчення.

Звісно, як будь яке дослідження, монографія О. Тарасенка не позбавлена недоліків. Такому ґрунтовному фактажу, викладеному в монографії, недостає висвітлення причинно-наслідкових зв'язків з подіями політичної історії Російської імперії та кінцевою метою її церковної політики в українських єпархіях, схарактеризувати які більш детально та чітко було б доречно у передмові до книги. У тексті не вистачає висновків після підрозділів, які б відповідали на логічне запитання читача: чому з 14 чернігівських архієреїв тільки троє були українцями за походженням, із якою метою Синод кожні три-чотири роки змінював очільників монастирів, для контролю над якими процесами в духовній сфері розбудовувалася система консисторій, які очолювали світські секретарі і були так звані «оком обер-прокурора Синоду» за діяльністю архієреїв? У тексті для підтвердження фактів вигідно використані цитати з різного роду джерел. Тож видається логічним перекласти їх українською мовою, це б зробило текст однорідним та однозначно покращило б сприйняття матеріалу.

Підсумовуючи, варто зазначити, що книга, маючи перш за все наукове призначення, легко сприймається й пересічним читачем, оскільки автор вміло пояснює складні речі доступною мовою. Впевнена, що і науковці, і студенти, і викладачі, і пересічні читачі знайдуть у роботі О. Тарасенка чимало цікавого матеріалу, а для наукової спільноти книга стане поштовхом до подальшого професійного дослідження цієї неоднозначної доби в історії Чернігівської єпархії.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Гейда, О. Рецензія : Нове монографічне дослідження історії чернігівської єпархії // Тарасенко О.Ф. Чернігівська єпархія у ХІХ – на початку ХХ ст. Чернігів: Десна Поліграф, 2022. 320 с. *Сіверянський літопис*. 2023. № 4. С. 193–195. DOI: 10.58407/litopis.230419.

Цитування за стандартом АРА

Heyda, O. (2023). Retsenziia : Nove monohrafichne doslidzhennia istorii chernihivskoi yeparkhii // Tarasenko O.F. Chernihivska yeparkhiia u ХІХ – na pochatku ХХ st. Chernihiv: Desna Polihraf, 2022. 320 s. [Review : A new monographic study of the history of the Chernihiv diocese // Tarasenko O.F. Chernihiv diocese in the 19th – the early 20th c. Chernihiv: Desna Polygraph, 2022. 320 p.]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, P. 193–195. DOI: 10.58407/litopis.230419.

